

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته روانشناسی آموزش کودکان استثنایی

مقایسه خودتعیینی و ابعاد آن در دانش‌آموزان با و بدون ناتوانی ذهنی

به کوشش

آسیه شامرادلو

استاد راهنما

دکتر شهلا البرزی

شهریور ماه 1392

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

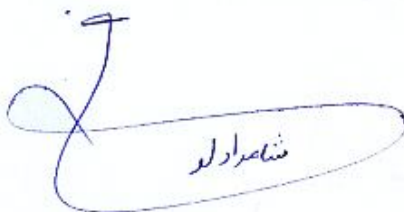
به نام خدا

اظهارنامه

اینجانب آسیه شامرادلو (901379) دانشجوی رشته‌ی روانشناسی کودکان استثنایی دانشکده‌ی علوم تربیتی و روانشناسی اظهار می‌کنم که این پایان‌نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان‌نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه‌ی حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامه مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: آسیه شامرادلو

تاریخ و امضا: 1392/6/27

شامرادلو

به نام خدا

مقایسه خودتعیینی و ابعاد آن در دانش آموزان با و بدون ناتوانی ذهنی

به کوشش
آسیه شامرادلو

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز به عنوان
بخشی از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته‌ی
روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی کمیته‌ی پایان‌نامه با درجه‌ی: عالی

دکتر شهلا البرزی، دانشیار بخش آموزش کودکان استثنایی (استاد راهنما)

دکتر دیبا سیف، استادیار بخش آموزش کودکان استثنایی (استاد مشاور)

دکتر قربان همتی علمدارلو، استادیار بخش آموزش کودکان استثنایی (داور داخلی)

شهریور ۱۳۹۲

تقدیم به

پدر و مادرم که از نگاهشان صلابت

از رفتارشان محبت

و از صبرشان ایستادگی آموختم

به خانواده عزیزم و تمام کسانی که دوستشان دارم

و به تمامی کودکان ناتوان ذهنی و جویندگان راه علم و دانش

سپاسگزاری

سپاس بی‌کران پروردگار یکتا را که هستی‌مان بخشید و به طریق علم و دانش رهنمونمان شد و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه چینی از علم و معرفت را روزیمان ساخت.

اکنون در آستانه راهی نو، بر خود لازم می‌دانم سپاسگزار تمام عزیزانی باشم که در برابر سختی‌های روزگار یاری‌ام نموده‌اند.

سپاس فراوان از پدرم که بی‌نیاز آموخت و مادرم که به من درس محبت داد.

سپاس صمیمانه خود را از استاد راهنمای خوبم، سرکار خانم دکتر شهلا البرزی دارم که در تمام مراحل تحصیل همواره مشوق و پشتیبان مطمئن برایم بوده و با نکته‌های دلاویز و گفته‌های بلند، صحیفه‌های سخن را علم پرور نمود و همواره راهگشای این جانب در اتمام پایان‌نامه بوده است. از اساتید گرانقدرم سرکار خانم دکتر دیبا سیف که زحمت مشاوره این پژوهش را پذیرفتند و جناب آقای دکتر قربان همتی علمدارلو به خاطر قبول زحمت داوری این پایان‌نامه، کمال تشکر و قدردانی را می‌نمایم.

در پایان از همه کسانی که به نوعی در به اتمام رسیدن این پایان‌نامه کمک کردند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده

مقایسه خودتعیینی و ابعاد آن در دانش‌آموزان با و بدون ناتوانی ذهنی

به کوشش

آسیه شامرادلو

هدف از پژوهش حاضر مقایسه خودتعیینی و ابعاد آن در دانش‌آموزان با و بدون ناتوانی ذهنی بود. نمونه پژوهش حاضر، مشتمل بر 120 دانش‌آموز دختر و پسر (60 دانش‌آموز با ناتوانی ذهنی و 60 دانش‌آموز بدون ناتوانی ذهنی) سنین 14 سال و بالاتر بودند که در مدارس ویژه دانش‌آموزان با ناتوانی ذهنی و هم چنین مدارس مربوط به دانش‌آموزان بدون ناتوانی ذهنی به تحصیل اشتغال داشتند. در این پژوهش خودتعیینی و ابعاد آن توسط مقیاس خودگزارشی خودتعیینی (گومز-ولا و همکاران، 2012) مورد ارزیابی قرار گرفت. روایی مقیاس از طریق همبستگی هر گویه با بعد مربوطه و همچنین همبستگی درونی بین ابعاد و نمره کل خودتعیینی و پایایی از طریق ضریب آلفای کرونباخ به دست آمد. نتایج حاکی از روایی و پایایی مقیاس قابل قبول بود. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آماری تحلیل واریانس دو طرفه و تحلیل واریانس طرح‌های تکراری استفاده شد. نتایج نشان داد که دانش‌آموزان با ناتوانی ذهنی نسبت به دانش‌آموزان بدون ناتوانی ذهنی در خودتعیینی و ابعاد آن نمره پایین‌تری بدست آوردند. در این پژوهش تفاوت معناداری بر اساس جنسیت در نمره کل خودتعیینی و ابعاد استقلال رفتاری و توانمندسازی روانشناختی مشاهده نشد و تنها در بعد تحقق خود بود که بین دختران و پسران تفاوت معنادار مشاهده شد. بدین صورت که میانگین نمرات پسران بیشتر از میانگین نمرات دختران بود. همچنین تفاوت معنی‌داری بین ابعاد خودتعیینی در دانش‌آموزان با و بدون ناتوانی ذهنی مشاهده شد. هر دو گروه بیشترین نمرات را در بعد توانمندسازی روانشناختی و کمترین نمرات را در بعد استقلال رفتاری بدست آوردند. همچنین با توجه به سطح تحصیلات والدین تفاوت معنی‌داری بین دو گروه دانش‌آموزان با و بدون ناتوانی ذهنی در نمره کل خودتعیینی و ابعاد آن مشاهده شد. در نمره کل خودتعیینی (تعامل گروه و تحصیلات مادر) در بعد توانمندسازی روانشناختی (تعامل گروه و تحصیلات پدر، تعامل گروه و تحصیلات مادر) و در بعد تحقق خود (تعامل گروه و تحصیلات مادر) معنی‌دار بود. در نهایت، نتایج این پژوهش مورد بحث و نتیجه‌گیری قرار گرفت و محدودیت‌ها، و پیشنهادهای پژوهشی، و کاربردی ارائه گردید.

کلید واژه: دانش‌آموزان با ناتوانی ذهنی، دانش‌آموزان بدون ناتوانی ذهنی، خودتعیینی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: مقدمه
2	1-1- کلیات
7	2-1- بیان مسأله
10	3-1- اهمیت و ضرورت پژوهش
14	4-1- اهداف پژوهش
14	1-4-1- اهداف کلی
14	2-4-1- اهداف جزئی
15	5-1- پرسش‌های پژوهش
15	6-1- تعاریف مفهومی متغیرها
15	1-6-1- خودتعیینی
15	2-6-1- افراد ناتوان ذهنی
	فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه پژوهش
17	1-2- ادبیات پژوهش
17	1-1-2- نظریه خودتعیینی
25	2-1-2- عوامل مؤثر بر خودتعیینی
25	1-2-1-2- والدین

25	2-2-1-2- محیطها و موقعیت‌های اجتماعی .....
26	3-2-1-2- فرهنگ .....
26	4-2-1-2- توانایی شناختی .....
27	5-2-1-2- عدم حقوق برابر .....
27	3-1-2- رویکردهای خودتعیینی .....
27	1-3-1-2- مدل ارزیابی شناختی .....
28	2-3-1-2- مدل یکپارچگی ارگانیزی .....
31	3-3-1-2- مدل کاربردی .....
33	4-3-1-2- مدل بوم‌شناختی .....
34	4-1-2- مبانی نظری ناتوانی ذهنی .....
34	1-4-1-2- تاریخچه ناتوانی ذهنی .....
35	2-4-1-2- تعریف ناتوانی ذهنی .....
37	3-4-1-2- شیوع ناتوانی ذهنی .....
37	4-4-1-2- طبقه‌بندی ناتوانی ذهنی .....
39	2-2- پژوهش‌های پیشین .....
39	1-2-2- خودتعیینی در افراد بدون ناتوانی .....
40	2-2-2- خودتعیینی در افراد با نیازهای ویژه .....
42	3-2-2- خودتعیینی و ناتوانی ذهنی .....
48	4-2-2- خودتعیینی و جنسیت .....
49	5-2-2- خودتعیینی و سطح سواد والدین .....
49	3-2- نتیجه‌گیری از پژوهش‌های پیشین .....

فصل سوم: روش پژوهش

51	1-3- طرح پژوهش
51	2-3- جامعه آماری
52	3-3- نمونه و روش نمونه‌گیری
53	4-3- تعریف عملیاتی متغیرها
53	3-4-1- خودتعیینی
53	3-4-2- افراد با ناتوانی ذهنی
53	3-4-3- افراد بدون ناتوانی
53	3-4-4- سطح تحصیلات والدین
54	3-5- ابزار پژوهش
54	3-5-1- مقیاس خودتعیینی
55	3-5-2- آماده سازی مقیاس
56	3-5-3- پایایی و روایی مقیاس
56	3-5-3-1- پایایی و روایی مقیاس خودتعیینی
56	3-5-3-2- روایی مقیاس در پژوهش حاضر
59	3-5-3-3- پایایی مقیاس در پژوهش حاضر
60	3-6- روش اجرا
60	3-7- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

فصل چهارم: یافته‌ها

62	4-1- مقدمه
62	4-2- یافته‌های توصیفی پژوهش
64	4-3- سؤالات پژوهش

- 4-3-1- آیا بین خودتعیینی و ابعاد آن در دانش‌آموزان با و بدون ناتوانی ذهنی با توجه به جنسیت تفاوت معنادار وجود دارد؟ 64
- 4-3-2- آیا بین خودتعیینی و ابعاد آن در دانش‌آموزان با و بدون ناتوانی ذهنی با توجه به سطح تحصیلات والدین تفاوت معنادار وجود دارد؟ 69
- 4-3-3- آیا در ابعاد مختلف خودتعیینی در دانش‌آموزان با ناتوانی ذهنی تفاوت وجود دارد؟ 82
- 4-3-4- آیا در ابعاد مختلف خودتعیینی در دانش‌آموزان بدون ناتوانی ذهنی تفاوت وجود دارد؟ 83

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

- 5-1- مقدمه 87
- 5-2- تحلیل نتایج پژوهش 87
- 5-2-1- آیا بین خودتعیینی و ابعاد آن در دانش‌آموزان با و بدون ناتوانی ذهنی با توجه به جنسیت تفاوت معنادار وجود دارد؟ 87
- 5-2-2- آیا بین خودتعیینی و ابعاد آن در دانش‌آموزان با و بدون ناتوانی ذهنی با توجه به سطح تحصیلات والدین تفاوت معنادار وجود دارد؟ 90
- 5-2-3- آیا در ابعاد مختلف خودتعیینی در دانش‌آموزان با ناتوانی ذهنی تفاوت وجود دارد؟ 92
- 5-2-4- آیا در ابعاد مختلف خودتعیینی در دانش‌آموزان بدون ناتوانی ذهنی تفاوت وجود دارد؟ 93
- 5-3- نتیجه‌گیری 94
- 5-4- محدودیت‌های پژوهش 95
- 5-5- پیشنهادها 95

95 ..... 1-5-5- پیشنهادهای پژوهشی

96 ..... 2-5-5- پیشنهادهای کاربردی

فهرست منابع

97 ..... منابع فارسی

99 ..... منابع انگلیسی

پیوست

111 ..... مقیاس خودتعیینی

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
52	جدول (1-3) نحوه توزیع فراوانی آزمودنی‌ها بر حسب جنسیت و نوع گروه
57	جدول (2-3) همبستگی نمره هر سوال با نمره ابعاد مربوط به آن
	جدول (3-3) ماتریس همبستگی درونی بین ابعاد مهارت
59	خودتعیینی و نمره کل خودتعیینی
59	جدول (4-3) ضریب آلفای کرونباخ ابعاد خودتعیینی
	جدول (1-4) میانگین و انحراف معیار نمرات آزمودنی‌ها در نمره
63	کل خودتعیینی و ابعاد آن بر اساس گروه‌ها و جنسیت
64	جدول (2-4) میانگین و انحراف معیار نمره کل با توجه به جنسیت و نوع گروه
	جدول (3-4) نتایج تحلیل واریانس دو طرفه نمره کل با توجه به
65	جنسیت و نوع گروه
	جدول (4-4) میانگین و انحراف معیار بعد استقلال رفتاری با توجه به
66	جنسیت و نوع گروه
	جدول (5-4) نتایج تحلیل واریانس دو طرفه بعد استقلال رفتاری
66	با توجه به جنسیت و نوع گروه
	جدول (6-4) میانگین و انحراف معیار بعد توانمندسازی روانشناختی
67	با توجه به جنسیت و نوع گروه
	جدول (7-4) نتایج تحلیل واریانس دو طرفه بعد توانمندسازی روانشناختی
67	با توجه به جنسیت و نوع گروه

جدول (8-4) میانگین و انحراف معیار بعد تحقق خود با توجه به	
جنسیت و نوع گروه	68
جدول (9-4) نتایج تحلیل واریانس دوطرفه بعد تحقق خود با توجه به	
جنسیت و نوع گروه	69
جدول (10-4) میانگین و انحراف معیار نمره کل خودتعیینی	
با توجه به سطح تحصیلات پدر و نوع گروه	70
جدول (11-4) نتایج تحلیل واریانس دو طرفه در نمره کل خودتعیینی	
با توجه به سطح تحصیلات پدر و نوع گروه	70
جدول (12-4) میانگین و انحراف معیار نمره کل خودتعیینی	
با توجه به سطح سطح تحصیلات مادر و نوع گروه	71
جدول (13-4) نتایج تحلیل واریانس دو طرفه در نمره کل خودتعیینی	
با توجه به سطح سطح تحصیلات مادر و نوع گروه	71
جدول (14-4) میانگین و انحراف معیار بعد استقلال	
با توجه به سطح سطح تحصیلات پدر و نوع گروه	73
جدول (15-4) نتایج تحلیل واریانس دو طرفه بعد استقلال	
با توجه به سطح سطح تحصیلات پدر و نوع گروه	73
جدول (16-4) میانگین و انحراف معیار بعد استقلال	
با توجه به سطح سطح تحصیلات مادر و نوع گروه	74
جدول (17-4) نتایج تحلیل واریانس دو طرفه بعد استقلال	
با توجه به سطح سطح تحصیلات مادر و نوع گروه	74
جدول (18-4) میانگین و انحراف معیار بعد توانمندسازی روانشناختی	
با توجه به سطح سطح تحصیلات پدر و نوع گروه	75
جدول (19-4) نتایج تحلیل واریانس دو طرفه بعد توانمندسازی روانشناختی	
با توجه به سطح سطح تحصیلات پدر و نوع گروه	76

جدول (20-4) میانگین و انحراف معیار بعد توانمندسازی روانشناختی	
77 ..... با توجه به سطح تحصیلات مادر و نوع گروه	77
جدول (21-4) نتایج تحلیل واریانس دو طرفه بعد توانمندسازی روانشناختی	
77 ..... با توجه به سطح تحصیلات مادر و نوع گروه	77
جدول (22-4) میانگین و انحراف معیار بعد تحقق خود	
79 ..... با توجه به سطح تحصیلات پدر و نوع گروه	79
جدول (23-4) نتایج تحلیل واریانس دو طرفه بعد تحقق خود	
79 ..... با توجه به سطح تحصیلات پدر و نوع گروه	79
جدول (24-4) میانگین و انحراف معیار بعد تحقق خود	
80 ..... با توجه به سطح تحصیلات مادر و نوع گروه	80
جدول (25-4) نتایج تحلیل واریانس دو طرفه بعد تحقق خود	
80 ..... با توجه به سطح تحصیلات مادر و نوع گروه	80
جدول (26-4) میانگین و انحراف معیار ابعاد خودتعیینی در	
82 ..... دانش‌آموزان با ناتوانی ذهنی	82
جدول (27-4) نتایج تحلیل واریانس طرح‌های تکراری روی میانگین	
82 ..... ابعاد سه‌گانه خودتعیینی در دانش‌آموزان با ناتوانی	82
جدول (28-4) مقایسه ابعاد خودتعیینی در دانش‌آموزان با ناتوانی ذهنی	
83 ..... جدول (29-4) میانگین و انحراف معیار ابعاد خودتعیینی در	83
84 ..... دانش‌آموزان بدون ناتوانی ذهنی	84
جدول (30-4) نتایج تحلیل واریانس طرح‌های تکراری روی میانگین	
84 ..... ابعاد سه‌گانه خودتعیینی در دانش‌آموزان بدون ناتوانی	84
جدول (31-4) مقایسه ابعاد خودتعیینی در دانش‌آموزان بدون ناتوانی ذهنی	
84 ..... جدول (31-4) مقایسه ابعاد خودتعیینی در دانش‌آموزان بدون ناتوانی ذهنی	84

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
29.....	شکل (1) پیوستار سبک‌های تنظیمی.....
31.....	شکل (2) مدل کاربردی خودتعیینی.....

فهرست نمودار

صفحه	عنوان
72	نمودار (1-4) میانگین نمره کل خودتعیینی با توجه به تحصیلات مادر
76	نمودار (2-4) میانگین نمره بعد توانمندسازی روانشناختی با توجه به تحصیلات پدر
78	نمودار (3-4) میانگین نمره بعد توانمندسازی روانشناختی با توجه به تحصیلات مادر
81	نمودار (4-4) میانگین نمره بعد تحقق خود با توجه به تحصیلات مادر

فصل اول

مقدمه

1-1- کلیات

زمانی که انسان‌ها برای کاری قرار است تصمیم‌گیری کنند خواهان آن که دارای انتخابی منعطف باشند، می‌خواهند خودشان تصمیم بگیرند چه کاری را در چه موقعی و چگونه انجام دهند و چه موقعی دیگر آن را انجام ندهند، و یا این که اصولاً آن را انجام دهند یا ندهند. افراد می‌خواهند خودشان تصمیم بگیرند که وقت خود را چگونه بگذرانند، تمایل دارند خودشان اعمال‌شان را تعیین کنند، نه اینکه کس دیگری یا اجبارهای محیطی آن‌ها را وادار کند تا عمل خاصی را انجام دهند. آن‌ها می‌خواهند رفتارشان با تمایلات، ترجیحات، و خواست‌هایشان ارتباط داشته باشد نه اینکه از آنها جدا باشد. افراد تمایل دارند هدف‌هایشان را آزادانه تعیین کنند و آزادانه تصمیم بگیرند چه چیزی برایشان اهمیت دارد و چه چیزی ندارد. به عبارت دیگر، همه انسان‌ها نیاز به خودتعیینی¹ دارند.

خودتعیینی سازه‌ای است که به لحاظ تجربی مبنای آن انگیزه انسان، رشد و سلامتی می‌باشد. خودتعیینی بیشتر بر روی انواع انگیزه‌ها متمرکز می‌کند تا اینکه فقط به میزان انگیزه توجه کند و همچنین توجه خاصی بر روی انگیزه خود مختار، انگیزه کنترل شده و انگیزه به عنوان پیش‌بینی کننده پیامدهای اجرایی، ارتباطی و رفاهی دارد. این نظریه همچنین به شرایط اجتماعی توجه می‌کند که این نوع انگیزه‌ها را افزایش می‌دهد تا اینکه کاهش دهد. خودتعیینی مراحل را مشخص می‌کند که در آن نیازهای اساسی روانشناختی در راستای استقلال، شایستگی و ارتباط حمایت می‌شوند تا اینکه از آن‌ها ممانعت شود (ادوارد²، دسی³،

---

1. Self-determination

2. Edward

3. Deci

ریچارد¹، ریان²، 2008). استقلال به معنای این است که افراد نیاز دارند در انجام عمل آزادی داشته باشند و به فعالیت های مورد نظر خود بپردازند (کوال³ و فورتیر⁴، 1999). شایستگی به معنای نیاز به مؤثر بودن در تعاملها با محیط است که بیانگر میل برای به کارگیری استعدادها و مهارت‌ها و در انجام دادن این کار، دنبال کردن چالش‌های بهینه و تسلط یافتن بر آنهاست (دسی و ریان، 1985). ارتباط، نیاز به برقراری پیوندها و دلبستگی‌های عاطفی با دیگران دارد و این نیاز بیانگر میل به مرتبط بودن عاطفی و درگیر بودن در روابط صمیمانه است (بامیستر⁵، لیری⁶، 1995؛ فروم⁷، 1956؛ ترجمه سید محمدی، 1386).

خودتعیینی همچنین به مسائل اساسی مانند رشد شخصیتی، اهداف و آرمان‌های زندگی، فرایندهای ناخودآگاه، انرژی و نشاط، رابطه فرهنگ با انگیزه و تأثیر محیط‌های اجتماعی بر انگیزه، عاطفه، رفتار و تندرستی می‌پردازد. هم چنین این نظریه، برای مسائلی در گستره‌ی وسیعی از حوزه‌های زندگی بکار برده شده است (ادوارد و همکاران، 2008).

تعاریف‌های زیادی از خودتعیینی ارائه شده که وجه مشترک همه این تعاریف تأکید بر استقلال می‌باشد. به عنوان مثال وارد⁸ (1988) تعیین هدف توسط فرد، فیلد و هافمن⁹ (1994) توانایی افراد در رسیدن به هدف بر اساس ارزش‌های موجود در اجتماع و دانش فردی و وهمایر (1996) استقلال و توانایی فرد در تصمیم‌گیری را به عنوان خودتعیینی تعریف کرده‌اند (به نقل از البرزی، 1386).

جنبش خودتعیینی یکی از مسائل جاری در زمینه آموزش و پرورش ویژه و توانبخشی تا به امروز است. خودتعیینی یعنی حق تصمیم‌گیری در مورد زندگی و آینده خود که به عنوان یک حق مسلم برای افراد بدون معلولیت شناخته شده است و

-
1. Richard
  2. Ryan
  3. Kowal
  4. Fortier
  5. Baumeister
  6. Leary
  7. Fromm
  8. Ward
  9. Hoffman